

Секція 15. Сучасні проблеми соціальної та гуманітарної освіти. Інклюзивна освіта.

Тарасова В. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри корекційної освіти та спеціальної психології
Харківська гуманітарно-педагогічної
академія
м. Харків, Україна

**ЗАГАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУ
МОВЛЕННЯ у ДІТЕЙ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ**

Однією з основних проблем підготовки дітей з порушеннями розумового розвитку до шкільного навчання є формування мовленнєвої компетенції, що не лише забезпечує соціальну адаптацію дитини і є знаряддям комунікації, але й зумовлює їх готовність до засвоєння шкільних знань взагалі.

Реалізація на практиці основних завдань цієї підготовки неможлива без розробки адекватних методів корекційно-розвивального та попереджувального навчання дітей цієї категорії.

У зв'язку з цим виникає необхідність визначити пріоритетні напрямки цієї підготовки, якими повинно стати формування у дітей практичних мовних знань, вербальних дій та операції з мовними знаками, які зумовлюють не лише достатній рівень сформованості усного мовлення, але і сприятимуть якісному оволодінню дитиною шкільних програм, зокрема з предметів мовного циклу.

Як і будь яка інша діяльність, мовлення характеризується певною структурою, мотивованістю, цілеспрямованістю,. До функцій мовлення, крім спілкування, належать також пізнавальна та регулювальна. Мовлення відіграє винятково важливу роль у формуванні вищих психічних функцій.

Вчені Л. Виготський, Л. Занков, М. Гнездилов, Г. Дульнев, А. Леонтєв, Г. Каше, М. Певзнер, М. Феофанов, В. Петрова, М. Савченко, М. Шеремет, Є. Собонович, та інші вивчали особливості психічного розвитку розумово відсталих дітей і виявили характерні особливості їх усного та писемного мовлення, розкрили вплив мовленнєвого недорозвинення на формування розумових операцій. Характерні риси мовленнєвого розвитку розумово відсталих дітей а також, створення спеціальної методики навчання мови, розробки з питань оволодіння розумово відсталими дітьми граматичним ладом мовлення розкриті у дослідженнях А. Аксьонової, М. Гнездилова, В. Петрової.

У шкільному віці на перший план найбільше виступають інтелектуальні розлади, які проявляються у різних сферах діяльності і поведінки таких дітей, а головним чином у навчальній діяльності. Недостатня здібність до абстрактного мислення відображається у слабкості передумов інтелекту, зокрема уваги, пам'яті, психічної працездатності. Відчуття і сприймання формується дуже повільно і характеризується недостатністю. Звуження і сповільнення зорових, слухових, кінестетичних та інших сприймань порушують орієнтування у навколишньому середовищі. Такі діти недостатньо можуть встановити різницю і подібність між окремими предметами, не розрізняють відтінків кольорів, недостатньо сприймають об'єм і глибину різних якостей реальних предметів, що пов'язано із порушенням аналізу та синтезу.

Дітям з типовими формами розумової відсталості властиві сповільнення і нетривалі процеси запам'ятовування. Особливо страждає логічне, опосередковане запам'ятовування, тобто вищий рівень пам'яті, тоді як механічна пам'ять може бути збереженою і навіть гіпертрофовано розвиненою [1].

У структурі психічного недорозвинення значне місце займають порушення розвитку мови. Мова елементарна, відстає у термінах розвитку і фонетично порушена. Майже завжди ступінь інтелектуального дефекту відповідає глибині мовленнєвих порушень. Як правило, у більш тяжких випадках розумової відсталості присутні ознаки загального мовного недорозвинення, а при її більш легких ступенях частіше спостерігаються дефекти фонетичної та граматичної сторони мови. Спостерігається також дисоціація між пасивним і активним словником. Активний словниковий запас бідний, переважно насичений штампами, бідний на прикметники, сполучники, прийменники. Значення слів, які вживають хворі, неточне, обумовлене конкретністю мислення; слово не є у повній мірі засобом спілкування, повільно формується граматична будова мови.

В емоційно-вольовій сфері розумово відсталих дітей також відмічаються характерні особливості. У той час як елементарні емоції можуть бути відносно збереженими, вищі емоції залишаються недорозвиненими і недостатньо диференційованими. Переважають, головним чином, безпосередні переживання, емоції, які витікають із конкретної ситуації і діяльності, що є актуальною лише у даний момент. Вольова діяльність таких дітей характеризується слабкістю спонукань і ініціативи, недостатністю самостійності. Разом з тим їх вчинкам притаманна нецілеспрямованість, відсутність боротьби мотивів, імпульсивність і в той же час – негативізм [5].

Рівень зрілості особистості розумово відсталої дитини визначається ступенем інтелектуального недорозвинення, віком, умовами виховання, навчання та іншими факторами.

До найбільш частих і постійних проявів розумової відсталості також відносять симптоми і синдроми які вказують на недорозвинення моторної сфери. Недорозвинення психомоторики проявляється перш за все у

запізненні і сповільненні темпу розвитку локомоторних функцій, у непродуктивності і недостатній доцільності послідовних рухів, у руховому неспокої і метушливості. Рухи дітей збіднілі, незграбні і недостатньо плавні. Більше страждають тонкі і точні рухи, міміка, жестикуляція. Грубі недоліки мовлення розумово відсталих дітей привертали до себе увагу дослідників на самих ранніх етапах становлення дефектології й розцінювалися як один з основних критеріїв аномалії розумового розвитку. Не маючи ні ушкоджень слуху, ні відхилень у будові мовних органів, ці діти опановують мовленням уповільнено. Вони пізніше, ніж це буває в нормі, починають розуміти звернену до них мову й користуватися активним мовленням.

Засвоєння граматичної системи мови і, насамперед, значеннєвої (семантичної) структури речення вимагає того, щоб дитина структурно сприймала ситуацію, тобто диференціювала б у ній практичним способом виробника дії, саму дію, предмет, на який спрямована дія. Діти з розумовою відсталістю тривалий час сприймають ситуацію глобально, нерозчленованою.

Засвоєння значення цілого ряду граматичних категорій пов'язане з розвитком особливого виду розумової діяльності - це численні зіставлення слів за звучанням і значенням (наприклад, слон - слони, пішов - пішла тощо), практичне виділення елементів, за рахунок яких утворюється різниця в значенні, типізація цього значення, його диференціація з іншими значеннями.

Значну роль відіграє мислення й у процесі породження мовленнєвого висловлювання: створення семантичної програми висловлювання, вибір мовних одиниць (слів, граматичних форм) відповідно до їхнього значення, контроль за побудовою висловлювання - усі ці операції здійснюються механізмами, що належать до рівня інтелектуальної діяльності.

Так само чітко простежується роль мислення у дії розуміння висловлювання, яка будується з одночасним урахуванням значення всіх його складових одиниць (слів, їхньої послідовності, граматичного оформлення, структури речення), що передбачає взаємозв'язок різних рівнів аналізу й синтезу.

Для того щоб зрозуміти дефект власної і норму правильної вимови, дитина повинна опанувати навичкою порівняння (механізмом зіставлення) за звучанням (тобто глобально) слів, які вимовляє дорослий. Таким чином, формування звукових уявлень про слово пов'язане не лише з розвитком слухових і вимовних диференційовок, але й пам'яті, уваги, розумових операцій порівняння слів за звучанням. Очевидно, що порушення мовленнєвого розвитку у дітей з розумовою відсталістю пов'язане з недостатністю всіх розглянутих інтелектуальних операцій, що й визначає специфіку цієї форми мовленнєвого недорозвитку.

Література:

1. Методика викладання української мови у підготовчому – першому класах спеціальної загальноосвітньої школи для дітей з вадами розумового розвитку : навч. посіб. / уклад. Є. В. Данільченко. Слов'янськ : ДДПУ, 2012. 108 с.
2. **Лалаева Р. И.** Влияние интеллектуальной недостаточности на языковое развитие умственно отсталых школьников // Теорія і практика сучасної логопедії: Вип. 1. Київ : Актуальна освіта, 2004. С. 35–42.
3. **Маркова А. К.** Психология усвоения языка как средства общения Москва : Педагогика, 1974. 234 с.
4. **Румянцева И. М.** Психолингвистические механизмы и методы формирования речи. Москва : ИЯ РАН, 2000. 134 с.
5. **Соботович Є. Ф.** Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс Київ: Актуальна освіта, 2004. 144 с.

